

PROFESINIO TINKAMUMO DIAGNOSTIKA IR JO FORMAVIMAS INSTRUMENTINĖS PROFESINIO KRYPTINGUMO KONCEPCIJOS POŽIŪRIU

S. K r e g ž d ė

Šiandien jau nėra abejojančių profesinio kryptingumo (profesinių nuostatų, profesinių interesų, požiūrių, motyvacijos) reikšmingumu profesionalo tapsmui bei jo profesiniam produktyvumui. Sociologijos, psichologijos, fiziologijos, medicinos, pedagogikos ir kitų mokslo šakų tyrimai rodo, kad profesinis kryptingumas greta žmogaus psichofiziologinių duomenų ir profesinių sugebėjimų yra neabejotinai svarbus profesinio tinkamumo komponentas. Profesinio kryptingumo reikšmė ypač padidėja renkantis tas masines profesijas, į kurias mažai orientuojasi jaunimas su ryškiomis sugebėjimų prielaidomis. Sprendžiant profesinio tinkamumo klausimus, profesiniu kryptingumu paranku remtis dar ir todėl, kad kryptingumas yra daug lankstesnė, lengviau pasiduodanti formavimui asmenybės savybė negu sugebėjimai arba psichofiziologinės žmogaus ypatybės.

Išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse plačiai praktikuojama profesinė atranka į vakuojančias darbo vietas įvairiose liaudies ūkio šakose, kurios metu tiriamas kandidato profesinis kryptingumas. Profesinis kryptingumas yra nustatomas priimant į skirtingo lygio profesines mokyklas. Daugeliu atvejų įvairiomis metodikomis diagnozuotas profesinis kryptingumas traktuojamas kaip labai reikšmingas ir galutinis profesinio tinkamumo rodiklis. Tolesnės jo formavimosi galimybės ignoruojamos [1, p. 30]. Kitokia pažiūra į profesinį kryptingumą mūsų šalyje. Kaip rodo 1986 m. profesinio orientavimo pokalbių nuostatai [3, 4], jis lai-

komas taip pat esminiu tinkamumo rodikliu profesiniam rengimui. Tačiau dauguma tarybinių psichologų, sociologų ir pedagogų darbų [1, p. 151-173] profesinį kryptingumą traktuoja kaip asmenybės savybę, kuri gali iš esmės kisti profesinio rengimo bei profesinės veiklos laikotarpiu.

Taigi Tarybų Sąjungoje plėtojama formuojamojo, auklėjamojo pobūdžio profesinė orientacija. Šitokia jos kryptis būdinga visiems profesinės orientacijos etapams: profesinei informacijai, profesiniam veiklinimui, profesinei atrankai, profesinei adaptacijai ir profesinei konsultacijai. Pagrindiniu formuojamojo pobūdžio profesinės orientacijos poveikio objektu tampa profesinio kryptingumo reguliacija, korekcija ir valdymas. Orientuojantis į šitokio pobūdžio profesinę orientaciją ir buvo kuriama instrumentinė profesinio kryptingumo koncepcija.

Instrumentine profesinio kryptingumo koncepcija buvo siekiama, remiantis sistemingumo principu, visapusiškai atspindėti profesinio kryptingumo formavimosi procesą, atskleisti jo kokybinių poslinkių ribas, kurios profesinio kryptingumo formavimui, stimuliacijai kelia kokybiškai skirtingus reikalavimus. Tai jau mūsų anksčiau aprašyta, išskiriant profesinių interesų lygius [1, p. 42-59]. Kadangi atskleidžiant profesinių interesų lygių psichologinę struktūrą pirmiausia orientuojamasi į instrumentą, mechanizmą, gali būti šie lygiai keisti, koncepcija ir pavadinama instrumentine. Žemiausią profesinio kryptingumo lygį - vartotojo interesą - charakterizuoja situacinis susidomėjimas atitinkama veikla, dalyku. Tokio intereso psichologinį mechanizmą sudaro nevalingas dėmesys, kurį pažadina sukeltas orientacinis refleksas. Vadinasi, šitokiam interesui pažadinti instrumentas gali būti išorinės sąlygos su neįprastais, naujais, išsiskiriančiais iš kitų, emocingais dirgikliais. Formuojant profesinį kryptingumą, šiuo instrumentu tikslinga naudotis tol, kol atsiranda ryškus spontaniškas vidinis aktyvumas.

Tokio aktyvumo atsiradimas yra riba, rodanti,

kad pereinama prie aukštesnio lygio veikėjo intereso, kurį charakterizuojame kaip pastovią, spontaniškai veiklią (giliau neįsisažmoninant, kodėl veikiami) būseną, reakciją į interesą keliančius objektus arba veiklą. Pagrindinis stimulus šiam intereso lygiui reikštis ir toliau formuotis yra paties individo teigiamos emocijos, pasitenkinimas veiklos procesu. Suprantama, dabar būtina keisti ir išorinio stimuliavimo instrumentą. Keitimo tikslas - palaikyti šias dar neįsisažmonintas emocijas. Tokiu stimuliavimu gali būti veiklos produktų pripažinimas, teigiamas įvertinimas, platesnių veiklos galimybių sudarymas. Šiuo intereso išsivystymo laikotarpiu jau nebereikia žadinti nevalingo dėmesio, pateikiant veiklos objektus intriguojančia forma. Būdamas veikėjo intereso lygyje, asmuo išgyvena pasitenkinimą net ir tuo atveju, jeigu jam paaiškėja, kad pamėgtos veiklos metu teks patirti ir nemaža sunkumų, įdėti nemaža fizinių ar psichinių pastangų, valios.

Perėjimo į aukščiausią profesinio intereso lygį - specialųjį profesinį interesą - riba yra pasirinktos veiklos įsisažmoninimas kaip vertybės, kuri pagal individo vertybinių orientacijų hierarchiją užima vieną iš reikšmingiausių vietų. Greta bendro emocinio pasitenkinimo veikla ši vertybinė orientacija ir yra pagrindinis betarpiškas profesinės veiklos stimulus. Išorinis stimulus, instrumentas šio lygio profesiniam interesui įtvirtinti ir sustiprinti bus galimybė propaguoti profesiją mokykloje kitiems, atlikti globotojo pareigas gamyboje, padėti žemesnio profesinio kryptingumo lygio bendramoksliams.

Detalesnė profesinio kryptingumo formavimosi schema mūsų yra aprašyta ankstyvesniuose darbuose [1, 2]. Juose atskleidžiama atskirų kryptingumo lygių struktūros, psichinių savybių, būsenų ir procesų sąveika bei šio kryptingumo valdymo psichologiniai mechanizmai. Mes manome, jog ankstyvesniais tyrimais pavyko įrodyti, kad tokie profesinio kryptingumo lygiai egzistuoja mūsų tirtose populiacijose (įvairių amžiaus tarpsnių mokslei-

viai, studentai, mokytojai, darbininkai) ir kad tokie tyrimai tikslingi, nes skirtingų lygių atstovų profesinis mokymasis ir veikla turi tipiškus priva-lumus ir trūkumus. G. Cholopova, remdamasi ins-trumentine profesinių interesų koncepcija, sudarė efektyvią sistemą diferencijuotam moksleivių pro-fesiniam apsisprendimui formuoti [5]; J. Čebelis sėkmingai pasinaudojo šia koncepcija, organizuo-damas diferencijuotą jaunų darbininkų adaptaciją gamyboje [6]. Šia koncepcija vadovaujantis, 1980 m. Vilniaus valstybiniame pedagoginiame ins-titute atidarytas ir jau septyneri metai veikia Bū-simojo pedagogo fakultetas. Instrumentine profes-i-nio kryptingumo koncepcija pagrįsti tyrimai ir die-gimo į praktiką patirtis rodo plačias jos pritaiky-mo galimybes ne tik profesiniam kryptingumui for-muoti, bet ir kitoms nuostatoms diagnozuoti ir plė-toti. Taigi kyla reikalas ir toliau šią koncepciją plėtoti tiek teoriniu, tiek ir praktiniu aspektu. Pas-taruoju metu koncepcija nusako gana bendrą kryp-tingumo lygių struktūros schemą ir tolesnius jo raidos mechanizmus. Kiekviena skirtinga popula-cija greta bendrų turi ir savus, specifinius dės-nius, todėl svarbu juos atskleisti. Vadinas, kiek-vienai populiacijai tirti tikslinga sukurti specifines konstatuojamąsias metodikas, kurias vėliau nesu-dėtinga paversti diagnostinėmis. O kiekvienai po-puliacijai būtinas specializuotas kryptingumo val-dymo mechanizmas. Šiems atskirų populiacijų profesinio kryptingumo kaip reikšmingo profesinio tinkamumo komponento tyrimams, diagnostinių ir formuojamojo eksperimento metodikų sudarymui bei patikrinimui skiriama didelė dalis šio „Psicho-logijos“ mokslo darbų tomo straipsnių.

Išsamius jaunų darbininkų bei vidurinių profe-sinių technikos mokyklų (VPTM) moksleivių pro-fesinio kryptingumo tyrimus pateikia J. Čebelis ir V. Rimkevičienė. J. Čebelio darbas rodo, kad ne-blogų rezultatų galima pasiekti organizuojant pro-fesinio kryptingumo valdymą, adaptuojant gamyk-loje jaunus darbininkus, kuriems bendrojo lavini-mo vidurinėse mokyklose susiformavo indiferen-

tiškos nuostatos darbininkiškų profesijų atžvilgiu. V. Rimkevičienė bando taisyti VPTM komplektavimo trūkumus, kurie atsiranda dėl nepakankamo profesinio orientavimo. Kaip žinoma, tokio orientavimo dažnas rezultatas toks: moksleivis į VPTM tik suagituojamas, tačiau jis nepakankamai pažįsta būsimą profesiją, o tuo labiau neturi pakankamo lygio profesinio kryptingumo. Šis kryptingumas mokantis stichiškai nesusiformuoja. Todėl didelė dalis VPTM absolventų vėliau nedirba pagal įgytą specialybę. Atlikus formuojamąjį eksperimentą, atskirų pjūvių diagnostika rodo ryškius teigiamus poslinkius.

Kita grupė straipsnių, susijusi su instrumentinės koncepcijos taikymu, skirta pedagogo profesinio kryptingumo diagnozei ir formavimui. L. Kutkienė profesinius jaunų mokytojų interesus tiria kartu su pažinimo funkcijomis. J. Navaitienė sukuria diagnostinę mokytojų profesinio kryptingumo tyrimo metodiką ir vertina kryptingumo intensyvumą pagal stažą, kartu projektuoja jaunų mokytojų kryptingumo korekciją, keliant kvalifikaciją Respublikiniame mokytojų tobulinimosi institute. A. Kregždė bando kaip būsimųjų mokytojų profesinio-pedagoginio kryptingumo formavimo instrumentą panaudoti psichologijos dalyką, dėstomą aukštosiose pedagoginio profilio mokyklose. Jis pateikia intereso psichologijai diagnostiką, nustato šio intereso lygius ir tolesnio vystymo galimybes, panaudojant diferencijuotas užduotis psichologijos laboratorinių darbų metu. R. Kabašinskienė kuria akademinių grupių komplektavimo metodiką, siekiant tokios jų struktūros ir tokių tarpasmeninių santykių, kad visa tai formuotų studentų profesinį pedagoginį kryptingumą.

Nors šios autorių grupės straipsniai atspindi tik tyrimų pradžią, tačiau jie gali būti įdomūs aukštųjų pedagoginio profilio mokyklų dėstytojams ir vidurinių mokyklų pedagogams, orientuojantiems moksleivius mokytojo profesijai, kaip metodinių ieškojimų ir tyrimų pradinis taškas.

Originaliai instrumentine profesinio kryptingumo

konceptija mėgina pasinaudoti I. Jakimova. Ji sukuria pradinių klasių moksleivių nuostatos į darbinę veiklą diagnostavimo metodiką, pagrįstą emocinių nuostatų tyrimu. Šią metodiką ji paremia nepriklausomomis tėvų charakteristikomis. I. Jakimova atskleidžia šio amžiaus moksleivių nuostatos į darbinę veiklą lygių struktūras. Tai sudaro prielaidą diferencijuotam darbiniam auklėjimui, kuris, be abejonės, ateityje turės sąlygoti jaunuolių profesinį tinkamumą. Šis straipsnis vertingas dar ir tuo, kad jame mūsų instrumentinę kryptingumo koncepciją bandoma sieti su A. Čebykino vystoma emocinės reguliacijos koncepcija. Šios abi koncepcijos, mūsų supratimu, gali viena kitą papildyti. Skaitytojas aiškiau tai galės suprasti susipažinęs su A. Čebykino straipsniu.

Baigiant galima konstatuoti, kad instrumentinė profesinio kryptingumo koncepcija turi gana aiškų taikomąjį aspektą individo profesiniam tinkamumui diagnozuoti motyvacinio požiūriu ir atskleidžia tolesnio šio komponento formavimo mechanizmą. Šiame tome pateiktų jau baigtų, taip pat ir naujai pradėtų tyrimų išvados teikia viltį, kad jie prisidės prie profesinio orientavimo problemų sprendimo.

ДИАГНОСТИКА И ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИГОДНОСТИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ НАПРАВЛЕННОСТИ

С. Крягжде

Резюме

В статье представлена инструментальная концепция профессиональной направленности как удобный подход к диагностике и дифференцированному формированию существенного мотивационного компонента профессиональной пригодности. Одновременно здесь содержатся данные о продолжении работ в соответствии с указанной концепцией в комплексе новых исследований (И. Чябялис, В. Римкявичене, Л. Кутке-

не, Ю. Навайтене, Р. Кабашинскене, А. Крягжде, И. Якимова), результаты которых отражаются в статьях, представленных в настоящем томе научных трудов.

THE DIAGNOSIS AND FORMATION OF PROFESSIONAL FITNESS FROM THE POINT OF VIEW OF THE INSTRUMENTAL THEORY OF PURPOSEFULNESS

S. K r e g ž d ě

Summary

The paper deals with the instrumental theory of vocational purposefulness as the best approach to the diagnosis and formation of the basic motivational component of professional fitness. The sequel of research conducted adhering to this theory (J. Čebelis, V. Rimkevičienė, L. Kutkienė, J. Navaitienė, R. Kabašinskienė, A. Kregždė, I. Yakimova) is presented.

LITERATŪRA

1. Крягжде С. Психология формирования профессиональных интересов. Вильнюс: Мокслас, 1981. 196 с.
2. Крягжде С. Интеграция познавательных и других психических процессов в формировании профессиональной направленности личности // Психологические аспекты познавательной деятельности личности: Тезисы научной конференции, состоявшейся 19-20 апреля 1984 г. Вильнюс, 1984. С. 61-64.
3. Методические рекомендации для проведения профсовета с лицами, поступающими в вуз. М., 1986. 8 с.
4. Об организации и проведении приема в высшие учебные заведения в 1986 году: Письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 22 от 24 апреля 1986 г. 20 с.
5. Холопова Г. Формирование профессиональных интересов старшеклассников: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вильнюс, 1974. 21 с.

6. Чябялис И. Формирование профессиональных интересов у молодых рабочих: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Киев, 1983. 21 с.

Vilniaus valstybinis pedagoginis
institutas
Psichologijos katedra

Įteikta
1986.12.12